

כסידור שלי"ה (שער השמים סדר תיקון חצות) שכתב שאין לך מדה מכל מדות הטובות שהרבו לצוות עליה כל כך כזוהר כמו על דבר זה, עד שכמעט אין פרשה שלא דיברו בה פעם ושנים מענין זה.

סדר
עיקר

המשמרת השניה, שם הם הממנים האחרים, והקאים "אבל ציף, שמתאבלים על חורבן בית המקדש, ובאותה השעה של קריאת הגבר [הדייט בחצות הלילה], קורא בדל האומר: התשרו לבכיה על בית המקדש כל אל בעלי השלום, שכתוב "מלאכי שלום מר יבכיך וכו', סלם מואספים לבכיה על בית המקדש, מי ראה הערוביה של כל צבאות השמים, וכל המרכבות הקדשות נעוטה ובסות, והקדוש ברוך הוא נטה ובכה וכו', ואז הוא בעט בכל הרקיעים, וכל הצבאות וכל המרכבות בוכים ומתאבלים, מה הם אמרים? "אלהים באו גים בנחלתך" וגו', יצטט את נבלת עבדיך" וגו', "על נהרות בבל" וגו'. *no pe*

רבי אלעזר ורבי יוסי היו יושבים לילה אחד ועסק בתורה קודם חצות לילה. בתוך כך קרא התרגום, ברכו הברכה: "ברוך הנותן לשכיניו בניה להבין בין יום ובין לילה". אמר רבי אלעזר: עתה הזמן שהקדוש ברוך הוא נכנס בגן עדן להשתעשע עם הצדיקים. אמר רבי יוסי: מדוע משתעשע הקדוש ברוך הוא? בכה רבי אלעזר ואמר: בא וראה, עד עתה הקדוש ברוך הוא הודיענו שלש מאות רקיעים והכה בהם, ובכה על חורבן בית המקדש, והידיד שתי דמעות לתוך הים הגדול, וחי לבניו מתוך הבכיה. ולשלושה חלקים מתחלק הלילה.

בוא ראה, בשעה שאדם קם בחצות הלילה לעסוק בתורה וכו', הקדוש ברוך הוא מקשיב לו, כמו שבאורה, שכתוב: (שד השי"ת א) "הושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני", וכל אותם אוכלוסים של מעלה, וכל בני התשבות שממרים לרבותם, כלם שוככים בשביל התשבות של אותם שעסק בתורה, ומכריזים ואומרים: "הנה ברכו את ה' כל עבדי ה'", אתם [השססקים בתורה] ברכו את ה', אתם שבחו את המלך הקדוש, אתם העטירו את המלך. האותה האילת [כתינו לשכינה הקן] מתעטרת באותו אדם, תעומדת לפני המלך האומרת: ראה באיזה בן באתי לפניך. באיזה בן התעוררתי אליך, ומי המה, שהשבח כולו שלהם לפני המלך, חחר ואומר: "העמדים בבית ה' בלילות", אלו נקראים עבדי ה', אלו רואים לברך את המלך, וברכתם ברכה, וזו שכתוב: "שאו ידיכם קדש וברכו את ה' וגו', אתם רואים שהמלך הקדוש יתבדך על ידם, והברכה שעל ידיכם ברכה ודאי.

כאשר בא הקדוש ברוך הוא בחצות הלילה, כלם עומדים וכו', וקל מתעורר מאמצע הגן של הרקיע, וקורא בקול חזק, ואומר: "זכור ה' לפני אהם את יום ירושלים האומרים עז עז עד עד היסוד בה", אז הערוביה והצנקות שלו, וכל הצדיקים אשר שם מתעוררים בבכיה, וקול מתעורר מאמצע הגן שברקיע, שנשמע בשלש מאות ותשעים רקיעים וכו', או יצא משם, ועולה ומכה ברקיעים, ושואג שאגות, עד שכל צבאות השמים כלם בערומיה, או תשבת וחו וכו'.

כשנחלק הלילה, הכרוח עומד ומכריז, ונפתחים הפתחים וכו', אשרי חלקו של מי שמתעורר באותו זמן ועסק בתורה, וכל מי שעומד באותו זמן ועוסק בתורה, נקרא חברו של הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל וכו', ודבריהם באים ושורים בחיק המלך, אז מצוה המלך לכתוב את כל אותם הדברים, ובספר כתובים כל אותם בני היכלו [הקמם בלילה], וחות של חסד נמשך עליהם [ביום], שמאורו חוט מתעטר אדם בעטרת המלך, וממנו פוחדים עליונים ותחתונים, הוא נכנס לכל שערי המלך, ואין מי שימחה בידו, ואפילו בזמן שבעלי הדין עומדים לדון את העולם, אין דנים עליו דין, משום שהיה נרשם ברשימת המלך, שנודע שהוא מהיכל המלך, ולכן לא דנים עליו דין, אשרי חלקם של הצדיקים.

פתח רבי יוסי ואמר: "ולא אמר איה אלוה עשי טותן זמירות בלילה". בוא וראה, בשעה שמתעוררת דוח צפון ונחלק הלילה, הרי בארו ששלדבת אחת יוצאת ומכה תחת כנפי התרגול ומקיש את כנפיו וקורא וכו'. ואז אותם בני האמונה עומדים ונותנים גבורה וכו' לכנסת ישראל, ואז נקראת רשת התורה. ולכן דוד ירש את המלכות הוא ובניו לעולמים ולחזרי דורות, וכשהתרגול קורא ובני אדם ישנים במטותיהם ואינם מתעוררים, התרגול קורא אחר כך, ואומר מה שאומר, והרי פרשוה, אחר כך מכה בכנפיו ואומר: אי לפלוגי, נחף של רבוט, עזוב מרבוט, שלא עורר את רוחו ולא השיגח על כבוד רבוט, כשמאיר היום, הכרוח קורא עליו ואומר: "ולא אמר איה אלוה עשי טותן זמירות בלילה", לסייע לו באותן התשבות. ושיהיה הכל בסיוע אחד, ושואג נמא בעסק התורה וכו'.

עיקר חצות

מלא חל

בראוי יבנו לשעור שמשפחות המשפחות, שהן קשלים סלילה, ולסוף שני שלישי סלילה (י) וי' ולסוף ב' יחמשים להחמון לשני סלילה, שמשפחה שישלל באותן השעות על סדרן ועל סלילות רצוניה: ג (ט) יראוי לכל ירא שמים (י) שישא פאר ודואג על (יא) ירפן בית המקדש: ד הטוב קצט סתגונים (ט) ס' סתגונה סתגנות (יב) קלא כננה:

בענין קומו מן המטה בחיל, אחר שיטהר וינקה גופו, וירחץ פניו ידיו ורגליו, וילבש מלבושיו, ויסדר ברכותיו, על סדר הנוכח בגמרא, וכמיש הרמב"ם בהלכות תפלה, כבר נתיל, שאחר חיל, נעשו ב' דברים: הא, הוא זוג לאה ויעקב. והב, הוא לבכות על רחל, שירדה בבריאיה, בסוד שכינה בגלות, היורדת למטה בעת הונו ממש, ולכן, צריך שתלך ותשב אצל הפתח סמוך להמוזוה, שה"ס השכינה, פתח העליון, ותסיר המנעלים, ותשב יחף, ותעטוף ראשך כאבל, ותרכה בבכיה כפי כחך, תקח אפר מקלה, ותשים על מצחך במקום הנחת תפילין, גם תכוף ראשך, ותחבק פניך בקרקע ממש, ותכוין בזה על שריפת התורה, שנעשית אפר, וגם תכוין, למה שנתבאר אצלינו בשער רוח"ק, איך מיום שנחרב בית המקדש, ונשרפה התורה, נמסרו סודותיה ורויה לחיצונים, וזה נקרא גלות התורה בעריה.

סלילה

ותאמר תחילה על נהרות בבל כו', ותכוין לבכות על חורבן הבית, ואח"כ מומור לאסף אלהים באו גוים כו', ותכוין לבכות על הריגת הצדיקים, ואח"כ תאמר פסוקים אלו, וזכור ה' עבדיך כו', בונה ירושלם כו', והרי נשלם ענין תיקון רחל, ואח"כ תתחיל בתיקון לאה, ותאמר לדוד מומור לה' הארץ כו', כל המזמור, וכשתאמר

וכאן מקום שראוי להרחיב בו הדיבור, אלמלא לא היה אלא עון זה בידינו, שאין מתאבלין על ירושלים כראוי, די להאריך גלותינו, והיא בעיני הסבה קרובה היותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבהילות הרעיונים, אשר מצאונו בגלות. בכל מקום פוורינו על צוארינו נרדפנו לא הונח לנו להרגיע בגוים עם שפלותינו עינינו ומרדנו, לפי שיצא האבל הלו מלבנו בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבנו, על כן כמת מלב נשכחנו מדור לדור, ונוסף יגון על יגוננו ומכאובנו, וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הנסיון ביחוד ביום תשעה באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושמונות ארצינו כראוי ממעמקי הלב. כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימי השנה אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה אפילו במחשבה לא בא זכרונה, כאילו מקרה הוא היה לנו וכו'.

משל לאשה שחלה בנה הקטן יונק שדים, ויהי בלילה והילד מסוכן מאד, ותאמר האם לאנשי ביתה במה ארע עתה כשהבית אפל אם בני חי, אולי כבר הוא שוכב מת, ויאמרו לה זאת עשי הרימי קולך בכח בככי וזעקה על המטה שהילד שוכב עליה, וזה יהיה לך לנס אם הוא חי ודאי יבכה לקולך, כי כן מטבע הילדים בשמעם קול בכיה גם הם יעלו בכי, ואם לא יבכה ודאי אין נפשו בו, והנה האשה הנעצבת הזאת תחילת שעה ושתיים והנער שותק ודומם אין קול ואין קשב אז תתמרמר עליו בכפלים, ותבכה בכיה ודאית בהתברר אצלה כי הילד נרדם תרדמת המות.

לעשות תיקון חצות בכל יום אף שאין לו פנאי ללמוד שאר שעורים, בין בקץ ובין בחורף ובשבת ויוםי מה ששייך להם.
(הנהגת הרב ר' ד"ר מ' מוסינסקי ז"ל, מספר ליקוטי אמרים אות כ"ב)

לכן צדד להתחמם מאוד על עונותיו ולהתבחד עצמו קודם אור היום, שאז עת רצון לבכות על גלות השכינה, [ויתוודה בשכרון] לב וכקודם לבבו כ"כ קרעו, ואך גרם בעונותיו לגלות השכינה בעת השכינה, פנימים הרבה עד אין חקר, [ויבכה] וירבה ברמעות, וגם כיום לפעמים [היה טעון] תיבוד, ואז יראה כעצמו שעמד עונותיו נגד עניו, ויכור את רבאוהו ועונותיו ופשוטו כהרים ונבעות אשר מעולם לא זכר אותם אכ קיה כבה, ככה יעשה לא פעם אחת ולא שנים ולא מאה פעמים, עד אשר ירבו עליו מן השמים, ותפלל להשי"ח שיריבוו ברוך אמת, ויחדו את דרכו שלא יכלה חי חייו [בשמותיה חלילה], ואז השי"ח בתחמם וברוב חסדו יאזר עניו באור תורתו הקדושה, ויבין וישלל חוכן הרבה לעשותו ולקיימו.
(הנהגת האדם, להרב ר' אלימלך מליזנסקי ז"ל, המוסר האדום והספר מנגרת הקדוש שכתבו בנו והרב ר' אלעזר ז"ל)

וכן ראוי כל אדם, בפרט בחצי הלילה וכלילות הארוכים כימות החורף, לעמוד משתחו להתאבל על חורבן ירושלים על כבוד שמים מתי תגלה בארץ, אמנם ראשית דבר צדד להתחמם בחשובה מקודם על מעשיו, ולקבל על עצמו להתנהג בדרך ישרה, שאם לא כן נאמר למעלה על האיש הזה קשום עצמך תחילה, והמלך קינן בנפשך, אלא צדד להיות מוכשר במעשיו, ואחר כך להתפלל על כבוד מלכות שמים, כי בראי אי אפשר להתפלל למי שאינו שומר הברית כראוי, לכן צדד לחקן הברית, או וכה לירד כמות ישראל עם הודה על ידי הדין פיו כשדחה השבתות.
(עבודת ישראל, המסורה פשוט ויש)

בשנים הללו שכבר ארך עלינו הגלות והשי"ח מצפה בכל עת לשוב אלינו, ולחזור לבנות בית מקדשנו, ראוי לנו שלא לעבך חי' בבנין בית המקדש, רק להשתדל בבנינו, על כן מאוד צריכין לזרז לקום בחצות בכל לילה, ולהיות מתאבל מאוד על חורבן בית המקדש, כי אולי בגלגל הראשון היה הוא הגורם שחזר בהמ"ק, ואפילו אם לאו, אולי הוא מעבך עתה בחטאיו בנין בית המקדש, ונחשב גם כן כאילו גרם להחריבו, ועל זה יבכה ויחאבל מאוד בכל לילה בחצות, ועיניו יהיה נחשב כאילו הוא משתדל בבנין בית המקדש, ועיניו יבכה להחריב אל האמת, והיינו להחריב לצדיקים ויודים וכשרים אמתים, שהם עיקר הפאר והתקן והיופי האמת של העולם, ועיניו יהיו נפתחין עיניו ויסתבל על עצמו בכל המדות ולשוב בתשובה על כל המדות רעות, ויזכה לדעת ולהכיר את שמו הגדול יתברך.
(ליקוטי מוה"ר, תניס ס"ק ס"ז)

אך עיקר הכניעה הלב להיות נשבר ונכרה העכרת רוח הטומאה ומפ"א הוא להיות מסארי דרושנא בעומק הרעות, להעמיק רעותו וכינתו שעה אחת בכל יום או לילה לפני תיקון חצות, להתבונן כמה שפעל ועשה בחטאיו בחי' גלות השכינה כ"ל, וגם [גרם] לעקור נשמתו ונפשו האלקי מחיי החיים ב"ה, והורידה למקום הטומאה והמות הן היכולות הכפ"א, ועשתה בבחי' מרכבה אליהם לקבל מהם שפע וחיות להשפיע להיציא כ"ל.
(ליקוטי מוה"ר, תניס ס"ק ס"ז)

העצב מצד עצמו אין בו פסוק ויכא ממנו איזה יתרון והיינו השמחה האמתית בה' אלהיו הבאה אחר העצב האמיתי לעתים מוטעים על עונותיו כבר נפשו ולב נשבר, שעיניו זה נשברה רוח הטומאה ומ"א ומחיתה של כדול המפסקת בניו לאיבו שבשמים, כמ"ש מוצר על פסוק (תהלים ט, ט) רוח נשברת לב נשבר וגו', ואז קיים בו רישיה דקרא תשמעני ששון ושמחה וגו' השביה לי ששון ישער רוח נריבה וגו', והווי סמך הפשוט לתיקון האר"י ו"ל לומר מוצר זה אחר תיקון חצות קודם הלימוד, כדי ללמדו בשמחה אמיתית בה', רבאה אחר העצב. (ש"ק ס"ז)

בוקר ויודע ה' את אשר לו וגו' (מכילתא, טו, ט). הגיל רהנה אם האדם קם בחצות לילה, ומשם על לבו לשכח ולשפך שיחו לפני ה' ית', ומתחרם על עונותיו כלב נשבר ונכרה, ומה גם אם יתעורר עוד להצטער באמת על גלות השכינה, הנה על ידי כן יכא למדת העצבות ויורה שחורה חלילה זה אין וכן לו. אך הבחינה היא אם אי שובעת בכל לבבו לפני ה' ואם נרבה הוא לפניו, רנה אחרי כן או יש אצמנו עליו אור ה' להשיב ולשפח את נפשו לאמר כי ויקרא בה' (שם) אחרי נכבד גאולה הרה לו.
(ש"ק ס"ז, ש"ק ס"ז, ש"ק ס"ז)

עצב בין המצרים, והם כ"א ימים שבין י"ז לחמט עד חשעה באב, מרג טוב וכשר הוא מאד לכל בעל נפש לשבת כאבלות אחר חצי היום בכל אלו הימים ולבכות ככיה ממש על חורבן הבית, ומעם היות זה אחר חצות היום הוא כי או הוא התעוררות הדין כסוד כי ינאו צללי ערב אשר לסכה זו נשרף ההיכל אחר חצי היום, ודבר זה עושה תועלת גדול בנפש האדם, וענין חצות הלילה אין צורך להזכירו כי אפילו בכל שאר הלילות צדד להתאבל על החורבן ומכ"ש בלילות בין המצרים צדדד להוסיף בכביה, ועליו נאמר "שמחו את ירושלים כי כל המתאבלים עליה".
(שער הכוונות, דרוש חג השבועות דרוש א)

כ"ג בלילות בין המצרים צדד להוסיף בכביה, ובפרט בליל חשעה באב.

בין המצרים והם כ"א ימים שבין שבועה עשר בחמט עד חשעה באב י"ח מרג טוב וכשר הוא מאד לכל בעל נפש לשיקח כאבלות אחר חצי היום בכל אלו הימים, ולבכות ככיה ממש על חורבן הבית כמו חצי שעה או יותר י"ח, ומוב לומר אז מדר תיקון רחל י"ח אף בשנת השמיטה י"ח, ויש שנתנו גם לומר מדר תיקון לאה י"ח כל הקינות י"ח.

ג"ל מה טוב ומה נעים לתת באותה שעה פרומה לצדקה י"ח.

ג"כ יש נהגין לעשות מדר התיקון והכביה בכל יום מימי בין המצרים בבית הכנסת בציבור וכאסיפת קהל גדול י"ח, ויש שקראו תגר על מרג זה י"ח.

ד"ע כי בארעא קדישא לא נמצא איש מפקפק על שום דבר תורה ור"ל ח"ו. והכל מתאבלים על החורבן בעוה"ר ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות ססיד רבינו האר"י ז"ל. ויש חברת אנשי חיל שקמים מבתיהם כל לילה בחצות למרש קדוש ואומרים תקון חצות, ומרגלא בפומיהו דרבנן אשרי כל חוצ"י לומר תקון חצות הנוכר, וכימי בין המצרים בכיבד"ג הגדולה וק"ק חלמוד תורה נאספים ביום קהל גדול.
(שם הגדולים, מערכת ספרים קיצור תקפו כהן)

זכרוננו כימי נעוריו היינו ילד קטן ונכנסתי כימי המצרים בין י"ז בחמט לבין חשעה באב לבית הכנסת הגדול כשעה שנים אחר חצות היום, ומצאתי בית הכנסת מלא אנשים יושבים על הארץ ועורכים תיקון חצות, ומי היו אלו האנשים סנדלרים חייטים ונגרים, אנשים פשוטים העמלים על פת לחמט, דיעו שיש לערוך תיקון חצות ולבכות על חורבן בית מקדשנו בני השבועות של בין המצרים, ועשה עלי רושם גדול.
(לב אליהו-לופיאן, ח"ב שמות, פ"ר יתרו)

עד זכור אכור מנהג קהלנו מאמערסדארף בבין המצרים (שהשמש הסתובב ברחוב היהודים) לקרוא ולדפוק על פתחי הבתים והתנויות לבוא ולרתאפ לכהיכ"ג, להתאבל על חורבן ירושלים ובית המקדש כימים אלו, וכל הבעלי בתים מנרו חנויותיהם ובאו וישבו על הארץ.
(חתן סופר, על ש"ע, בפתיחה הנקרא שם משמאל אות י"ד ע"מ מ, וכה במנהגי מט"ד)

ז"הג הה"ם לערוך תיקון חצות בכל ליל ששי כל השנה, עם בני ישיבתו, וכן בני הבת"ס ונכדו השכט סופר אחריו, לעת זקנת השכ"ס נחלש, ולא היה יכול להשתתף עם הבחורים, ונמולא נחלש התיקון רצית בא הה"ם כהלום לכתו הצדקנית מרת שמונה לערוך ל"ה יאמר לה השאלו את נכדו מידוע הפסיק את עריכת התיקון חצות כישיבתו הקדושה, ונאו התאוד השכ"ס עיו והתויר העמרה לרשתה.

(הרי"מ משה פולאק אב"ד מוהראד כ"ש אביו הגיד ועקל ד"ע תלמיד מוהרבק לבי"ן החת"ס, הובא בדרשות חת"ס דף ש"ד בדרג"ר.)

זאמר [מוהר"ג זצ"ל] בוו הלשון: איד קען מיר מערער ניש קילן דאס הארץ נאר חשעה באב ובין המצרים בייא די קינות, און אנאגין יאדר בייא תפלת חצות, האמש קלאגן אויף דעם חורבן בית המוחין בכלליות ובפרטיות, וואס מע אצ ניש אווי וויא מען דארף צו זיין. (אני) יכול עוד לקרד את לבי רק בחשעה באב ובין המצרים כאמירת הקינות ובכל השנה בתפלת חצות, לכל הפחות לבכות על חורבן בית המוחין בכלליות ובפרטיות מה שאינו כמו שצריכין להיות).

תיקון חצות
ג"א ר' מ' ז"ל

ברודנו זה היינו עדים לזונמא חיה מעכחת הקדוש כוה אצל דהר"ק רבי חיים זאנוויל מריבני"ן זצ"ל שהיה עורך תיקון חצות בכל השנה מירי לילה כלילה בסמוכים נראים ובכביות עצומות שעות ארוכות, ובה העיד אודו מסקורבו של רבנו אשר הגיע מארץ הקדוש באחר מטיי הקיץ ורבינו המיטע לשבות אצל ובעד כהרא פארק י"ז, כשנה רבא כיום ה' כאשר תעין תערו לו שבלל הערב לא ישן רבנו כי אם שעה מתנמנת וסאו התחיל להביס את סדר עבודתו של רבנו עד לאר השבת, ודאה שבלל שיש לא שבב רבנו כלל ועוד מדר תיקון חצות למשך שש שעות כמנהגו בכל לילה.
(קונטרס יומא שבתאיא)